

О. М. Сергійчук,
кандидат історичних наук, доцент;
І. О. Демуз,
кандидат історичних наук, старший викладач
(ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди")

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються ключові аспекти підготовки майбутніх учителів історії до професійної діяльності в умовах реформування вищої школи; акцентується увага на значенні педагогічних практик і самостійної наукової роботи студентів у процесі формування педагогічної готовності. У ході аналізу виділяються важливі умови забезпечення формування професіоналізму майбутнього вчителя історії.

Формування інформаційно-технологічного суспільства, докорінні зміни в соціально-економічному та духовному розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації. Реалізація цього стратегічного завдання зумовлена глибинними змінами в системі і структурі загальної середньої освіти та необхідністю інтеграції в європейський освітній простір. Це вимагає визначення концептуальних довгострокових стратегій щодо подальшого удосконалення та розвитку педагогічної освіти.

Вихідні положення концепції педагогічної освіти ґрунтуються на засадах Конституції України, Національної доктрини розвитку освіти, законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", Державної програми "Вчитель" тощо.

Реформування підготовки майбутніх учителів зумовлене передусім істотними змінами освітньої парадигми, що полягає в утвердженні ідей особистісно орієнтованого навчання і виховання підростаючого покоління, у новому баченні завдань, які покладаються на сучасного вчителя, у кардинальних змінах його просвітницьких і виховних функцій, оскільки сучасна школа із суто педагогічного явища перетворюється у відкриту для навколишнього світу систему. Таким чином, проблема підготовки висококваліфікованого вчителя-предметника залишається однією з головних у функціонуванні вищої школи як у теоретичному, так і практичному плані.

Проблема готовності до педагогічної діяльності знайшла своє висвітлення як у психологічних, так і педагогічних дослідженнях В. Сластьоніна, В. Андрушенка, І. Беха, І. Зязюна, В. Мадзигона, В. Майбороди, О. Сисоєвої, О. Савченко, Ю. Мальованого, А. Ліненко, О. Абдуліної, Г. Балла, В. Журавського та ін.

Робота виконана відповідно до плану НДР ДВНЗ "Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди".

Метою нашої статті є розкриття основних аспектів готовності майбутніх учителів історії до їх професійної діяльності.

Провідною ідеєю реформування педагогічної освіти на сучасному етапі є піднесення ролі професійної підготовки майбутнього вчителя. Створення оптимальної системи взаємозбагачення школи і вищого педагогічного навчального закладу у процесі підготовки такого спеціаліста, який володів би необхідним рівнем теоретичних знань, сучасними практичними вміннями та новітніми технологіями педагогічного процесу, є реальним завданням побудови загальної теорії вищої педагогічної освіти.

Процес модернізації змісту історичної освіти із входженням України в Болонський процес передбачає нове усвідомлення виховної і соціальної ролі історії в сучасних реаліях. На сьогодні історія сприймається і викладається як багатомірна, інтегрована дисципліна з багатьма аспектами і різноманітними підходами. Тому необхідною умовою висококваліфікованого викладання суспільних дисциплін у шкільній системі є наявність демократично мислячого, поінформованого та компетентного вчителя, ознайомленого із новими досягненнями, науковими та педагогічними дискусіями на національному і світовому рівнях. Тому завдання вчителя полягає в тому, щоб не нав'язувати учням свою точку зору, а зобразити якомога ширшу картину історичного процесу і на цій основі дати можливість виробити свій погляд на минуле [1: 37-38].

Таким чином, учні повинні вміти ефективно досліджувати і критично підходити до розуміння історичних явищ і процесів, що вимагає певних змін у методології викладання суспільствознавчих дисциплін. Зокрема, це передбачає такі зміни:

- збільшення уваги до питань порівняльної історії;
- викладання історії з урахуванням міждисциплінарних зв'язків, використання результатів досліджень економічної історії, соціальної історії, історії культури, історії довкілля тощо.

Оскільки сучасна школа втрачає монополієне право на освіту, а вчитель перестає бути єдиним носієм знань, майбутні педагоги-історики повинні приймати виклик часу, вдосконалитися відповідно

до його вимог. Необхідність підвищення рівня професійної компетентності підсилюється ще й тим фактором, що переважна більшість учителів історії в нашій країні, окрім історії, викладає ще й інші предмети суспільствознавчого циклу – правознавство, громадянську освіту, політологію, філософію тощо.

На думку П. Вербицької, численні публікації з проблем освіти, анкетування та опитування свідчать про те, що складним і необхідним процесом у підготовці вчителя історії є ліквідація усталених стереотипів діяльності, мислення і поведінки, що склалися в умовах ідеологізованої системи освіти й авторитарних методів навчання, що панували тривалий час у вітчизняній вищій школі. Не дивлячись на велике бажання виховати демократичну особистість студента, старшому поколінню викладачів суспільствознавчих дисциплін це зробити складно, адже основна частина педагогів-істориків отримала професійну підготовку ще до здобуття Україною незалежності [2: 4].

Зазначимо, що, крім професійних умінь педагога-предметника, майбутнім учителям історії необхідно оволодівати комплексом загальнопедагогічних знань, умінь і навичок. Вагомою умовою професійної підготовки вчителя на сьогодні є його готовність не лише до конструювання моделі педагогічного процесу, але й управління нею. Тобто, теоретична підготовка вчителя до управління педагогічним процесом є ознакою професійності педагога. Від умінь майбутнього вчителя вносити певні корективи в навчальний процес, виконувати управлінські функції залежить результативність його роботи, рівень знань, умінь і навичок його вихованців.

У структурі особистості майбутнього педагога важливе місце займає професійна підготовка студента до роботи в школі. Так, Г. Троцько виділяє такі основні компоненти професійної готовності майбутніх педагогів до педагогічної діяльності: мотиваційний (позитивне ставлення до педагогічної професії, стійкі наміри присвятити себе педагогічній діяльності, інтерес до роботи вчителя), морально-орієнтаційний (моральне обличчя педагога, оволодіння професійно-педагогічними навичками та загальнолюдськими цінностями, етикою, наявність поглядів, переконань, принципів і готовність діяти відповідно до них), змістовно-операційний (професійні знання і вміння, педагогічне мислення, професійна спрямованість уваги, сприймання, уява, педагогічні здібності), емоційно-вольовий (цілеспрямованість, працьовитість, наполегливість, рішучість, самостійність, ініціативність, емоційний стан, товариськість), оціночний (самооцінка своєї професійної підготовленості відповідно до розв'язання професійних завдань), психофізіологічний (здібності, які забезпечують учителю високу працездатність при виконанні професійних функцій) [3: 47].

Дослідник А. Ліненко звертає увагу на такий аспект як готовність майбутніх учителів до професійної діяльності, оскільки саме в педагогічному вищому навчальному закладі у процесі навчання формуються основи педагогічної майстерності, закладається підґрунтя готовності до майбутньої професійної діяльності вчителя. Формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності – це, перш за все, нагромадження знань, умінь і навичок практичної діяльності. Поняття "готовність до педагогічної діяльності", на думку автора, включає педагогічну самосвідомість, інтерес до педагогічної діяльності та потребу в ній, мотиви діяльності, педагогічні здібності, теоретичні знання предмета і способів діяльності, навички й уміння, професійно значущі якості майбутнього педагога [4: 58].

У педагогічних дослідженнях розроблені основні критерії готовності до професійної діяльності майбутнього вчителя, серед яких виокремлюється педагогічна свідомість, самостійність емоційного позитивного ставлення до педагогічної діяльності, швидкість адаптації особистості в різних педагогічних ситуаціях, доцільність педагогічних дій, рівень сформованості педагогічних здібностей, володіння педагогічним тактом і технікою міжособистісного спілкування.

Важливою умовою практичної підготовки студента ВНЗ до педагогічної діяльності є формування в нього професійного мислення. Невміння студентів приймати самостійні педагогічні рішення у нестандартних умовах, висловлювати незалежні думки, прогнозувати результати взаємодії з колективом і особистістю є проблемою у процесі виховання педагогічних кадрів. Тенденція підготовки у вищій школі спрямована на накопичення знань майбутніми вчителями, недостатнє практичне застосування їх у навчальному процесі, породжує недоліки в подальшій роботі. Нові стратегічні підходи і тактичні засоби формування професійного мислення студентів мають бути впроваджені в роботу педагогічних навчальних закладів України.

Як зазначає П. Вербицька, основним результатом діяльності педагогічних університетів повинна стати власне не система знань, умінь і навичок, а інтелектуальна, громадянсько-правова, комунікаційна, інформаційна компетентність. Це поняття має включати результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, особливості соціальної поведінки майбутніх учителів [2: 1].

Саме у вищому педагогічному навчальному закладі формуються основи високої духовності та моральності вчителя. Педагог, який володіє професійно-педагогічною культурою, сповідує тисячоліттями виплекані моральні цінності та норми, здатний долати суспільні негаразди шляхом виховання особистості учня. Незаперечним є той факт, що відносно до рівня професійної культури педагога підвищується рівень культурологічного розвитку особистості учня. Перед сучасною вищою школою поставлені завдання забезпечити якісну підготовку майбутніх учителів, які будуть здатні на

високому професійному рівні виконувати свої функції. Педагогічна професія висуває підвищені вимоги до особистісних і професійних якостей сучасного вчителя. Педагог, який володіє високою культурою, ставиться до педагогічної діяльності як до життєвого покликання, громадянської відповідальності, способу життя, своєї життєво-професійної позиції.

У цьому контексті очевидною є суперечність між потребою суспільства у професійних педагогічних кадрах і небажанням багатьох випускників педагогічних факультетів працювати за спеціальністю. Тому першочергового значення серед факторів розвитку освіти набувають ціннісно-мотиваційні аспекти оволодіння професією, формування професійної спрямованості майбутніх фахівців. Важливе завдання сучасних вищих педагогічних навчальних закладів полягає в тому, щоб переорієнтувати студентів, які формально вибрали педагогічну професію, науково обґрунтувати і спеціально організувати розвиток їхньої професійно-педагогічної спрямованості [5: 17].

Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя-предметника відбувається, передусім, у процесі вивчення педагогічних дисциплін, хоча, зрозуміло, не можна недооцінювати й інші навчальні курси. Як наголошує О. Янкович, найбільшими можливостями в аспекті формування професійної культури володіють навчальні курси "Вступ до учительської спеціальності", "Педагогіка", "Історія педагогіки", "Основи педагогічної майстерності", "Методика виховної роботи", "Освітні педагогічні технології" та ін. [6: 11].

Основними етапами технології формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя має бути:

- здійснення діагностики особистісних якостей стосовно відповідності вимог до педагогічної культури майбутнього вчителя;
- формування професійно-педагогічної культури студента педагогічного навчального закладу;
- створення програми еволюції основних компонентів педагогічної культури;
- виконання вправ, спрямованих на розвиток культури спілкування, морально-етичної, правової, управлінської культури тощо;
- самоконтроль і самодіагностика набутих студентами професійно-культурних якостей протягом педагогічних практик [6: 11].

Сучасне соціальне замовлення держави щодо професійної підготовки майбутніх педагогів актуалізує сутнісний зміст педагогічної освіти, її діяльнісний характер, спрямований, передусім, на формування у студентів практичних умінь і навичок організації навчально-виховного процесу. У цьому контексті особлива роль надається педагогічній практиці у вищому навчальному закладі.

Професійна підготовка майбутнього вчителя включає, крім того, формування готовності майбутнього вчителя до практичної педагогічної діяльності. Тому необхідно якомога раніше ознайомлювати студентів із педагогічною роботою, що передбачає їхню участь у пасивних і активних педагогічних практиках на всіх етапах навчання. Саме в діяльності, у процесі взаємодії з учнями студент може переконатися у своїх можливостях і визначити майбутні перспективи, реалізувати особистісні якості та перевірити сформованість власної професійної культури.

Педагогічна практика є важливою складовою процесу підготовки спеціалістів у ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди". Адже вона поглиблює і закріплює теоретичні знання студентів, формує вміння використовувати їх у практичній діяльності як учителя історії, класного керівника, вихователя, сприяє опануванню студентами системою професійно-педагогічних умінь і навичок, виховує інтерес до майбутньої професії, формує особистість педагога. Педагогічна практика забезпечує участь студентів у систематичній педагогічній діяльності протягом усього періоду навчання їх у ВНЗ. Метою педагогічної практики є оволодіння студентами сучасними методами і формами організації навчально-виховного процесу в освітніх установах, формування на базі знань, отриманих у вищому навчальному закладі, професійних умінь і навичок для самостійної роботи за отриманою спеціальністю; прийняття самостійних рішень у процесі конкретної роботи в реальних умовах; виховання потреби систематично поновлювати свої знання і творчо застосовувати їх у практичній діяльності [7: 1]. Незважаючи на особливу роль педагогічної практики у професійному становленні студентів, сьогодні існує тенденція до поступового згортання її окремих видів (управлінську практику, наприклад, ліквідовано на історичному факультеті нашого університету, дидактичну (психолого-педагогічну) практику студенти вважають необов'язковою, оскільки лише спостерігають за роботою учителів. Тому правильна організація практики, наголошують педагоги, сприяє формуванню умінь і навичок помічати й аналізувати педагогічні явища і процеси, відчувати всю складність і водночас привабливість обраної професії.

Суттєвий вплив на педагогічну підготовку студентів має якість контролю за результатами навчальної діяльності. Мабуть, не буде перебільшенням наголосити, що це є найслабшою ланкою в системі педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Дотепер у практиці переважає письмово-комп'ютерний контроль, який варто урізноманітнити усним контролем, творчими завданнями, дискусіями тощо, адже відсутність регулярного, об'єктивного контролю знижує інтерес студентів до результатів своєї праці.

Сучасна ситуація на ринку праці потребує висококваліфікованого фахівця, здатного знайти своє місце в суспільстві. Вважаємо, що лише поєднання високого професіоналізму й універсальності допоможе забезпечити особистості, як майбутньому спеціалісту таку конкурентоспроможність, а вищим навчальним закладам – престиж на ринку освітніх послуг.

Конкурентоспроможність випускника вищого педагогічного закладу певним чином асоціюється з успіхами у професійній і особистій сферах. Відомо, що важливою психологічною умовою успішної діяльності людини в будь-якій галузі є її впевненість у власних силах, яка формується за такими напрямками:

- освоєння і вдосконалення професійної майстерності;
- адекватна поведінка в різних життєвих ситуаціях;
- підтримка і зміцнення здоров'я та працездатності;
- створення особистого іміджу.

Проблема професіоналізму завжди була і залишається в центрі уваги сучасної системи освіти. Учитель на сучасному етапі, як зазначено в Концепції національного виховання, повинен бути професіоналом, здатним до багатоваріантності педагогічної дії і прогнозування можливих результатів, володіти прийомами аналізу та самоконтролю, вміти педагогічно осмислювати нові соціально-економічні умови виховання, наслідки ринкових відносин, оцінювати нові тенденції з позицій освітянської діяльності.

Вимоги до вчителя, які висуває держава і суспільство, полягають також у тому, щоб педагог у процесі навчально-виховної роботи вмів проектувати розвиток особистості, чітко уявляв, яким повинен стати його вихованець. Для досягнення найважливішої мети національного виховання – формування свідомого громадянина-патріота – вчитель має створювати умови для гармонійного розвитку особистості, формувати основи громадянської свідомості, активності та відповідальності.

Важливо зупинитися на комплексній характеристиці професійної підготовки майбутнього педагога: професійні знання (рівень професійних знань, їх структура, стійкість, інтегроване використання знань); готовність до професійної діяльності (рольова структура діяльності, її види, навички прийняття рішень); структура індивідуально-професійних якостей (комунікабельність, стиль поведінки, рішучість, тип професійного мислення); самосвідомість професійності (розвиток здібностей, впевненість у готовності до професійної діяльності, якість освітньо-професійної програми); група цінностей загальнокультурного потенціалу успішної професійної діяльності (культурологічна орієнтація, система цінностей, креативний потенціал тощо [8: 250].

Аналіз педагогічної літератури, вивчення передового педагогічного досвіду та результати спостережень і співпраці зі студентами нашого вузу дають змогу стверджувати, що формування професіоналізму майбутнього вчителя історії забезпечують такі умови:

- орієнтація процесу навчання студентів у педагогічному університеті на об'єкт майбутньої професійної діяльності – цілісний педагогічний процес загальноосвітньої школи;
- посилення практичної підготовки студентів шляхом залучення їх до різних видів діяльності: навчальної, наукової, громадської, творчої, аматорської, організації дозвілля;
- збільшення кількості навчальних годин на вивчення предметів психолого-педагогічного циклу;
- обов'язкове написання курсових робіт з педагогіки і психології на всіх спеціальностях, за якими навчаються в педагогічному університеті;
- залучення до вивчення, пропаганди та поширення передового педагогічного досвіду;
- становлення і розвиток майбутнього вчителя як особистості та професіонала можна здійснити лише тоді, коли сьогоднішній студент, а завтрашній учитель, стане активним суб'єктом діяльності, в якій реалізуються його творчі сили та здібності.

Як наголошує В. Г. Кузь, "учитель сьогодні – ключова особа у вирішенні багатьох пріоритетних завдань, і не тільки в освіті. Саме шкільний учитель дає початок усім інноваційним спрямуванням. Зрозуміло, що стан шкільної освіти безпосередньо залежить від якості педагогічних кадрів" [9: 125].

На сьогодні основна мета роботи вчителя історії – запропонувати учням і вчителям засоби для роботи з різними інтерпретаціями минулого, в умовах чого надається можливість розвивати зріле критичне ставлення до науки. Вивчення історії включає набагато більше, ніж пасивне засвоєння фактів, дат, імен тощо. Історія за своєю суттю є процесом мислення, що опирається на свідчення з минулого. При правильному викладанні історія розвиває уміння аналізу та оцінки, тому крім визначення того, що учні повинні знати (історичного розуміння), важливо брати до уваги й те, що учні повинні вміти (для ефективного застосування цих знань на практиці). Слід пригадати слова видатного німецького педагога А. Дістервега: "Поганий вчитель пропонує істину, хороший вчить її знаходити". Майбутні вчителі-предметники не повинні забувати, що їхній головний обов'язок – привчання учнів до розумової праці є більш важливим, ніж передача самого предмету.

Починаючи з 2008 року у ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" щорічно 14-15 травня проводяться Всеукраїнські науково-практичні Інтернет-конференції

"Формування професійних цінностей майбутніх педагогів та шляхи їх реалізації у практичній діяльності", що дає змогу висвітлити оригінальні думки та ідеї науковцям, аспірантам, магістрантам з проблем підготовки студентів вищих навчальних закладів до професійної діяльності.

Отже, питання оптимального співвідношення теоретичного і практичного знання у системі підготовки педагогічного персоналу повинне залишатися одним із центральних аспектів реформування освітньої системи країни. Педагогізація навчально-виховного процесу у ВНЗ має бути основним напрямком у підготовці педагога-предметника. Органічна єдність теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя, забезпечення постійної педагогічної практики, а також обов'язкове навчання студентів педагогічній техніці дасть можливість сформуувати відповідні умови для зростання професійної майстерності вчителя, до якої відноситься педагогічна культура, професійне мислення, професійну готовність до роботи в школі, здатність до практичної педагогічної діяльності.

Подальші дослідження передбачається проводити в напрямку вивчення інших аспектів формування професійної готовності майбутнього вчителя історії до його професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Боровська І. М. Зростання ролі історичних знань у процесі формування професійної культури вчителя / Боровська І. М. // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіон. наук.-практ. семінару, [22-23 травня 2007 року] / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – С. 37–39.
2. Вчитель історії у добу змін: звітна доповідь голови Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова Доба" кандидата педагогічних наук Поліни Вербицької на річній конференції організації. 11–12 квітня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.novadoba.org.ua.
3. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Г. В. Троцько. – Х., 1996. – 421 с.
4. Ліненко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї : [монографія] / А. Ф. Ліненко. – К., 1995. – 80 с.
5. Мешко О. І. Педагогічна спрямованість як аспект формування професійної культури майбутнього вчителя / О. І. Мешко, Г. М. Мешко // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіон. наук.-практ. семінару, [22-23 травня 2007 року] / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – С. 17–20.
6. Янкович О. І. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя в процесі вивчення педагогічних дисциплін / Янкович О. І. // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіон. наук.-практ. семінару, [22-23 травня 2007 року] / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – С. 10–13.
7. Положення про проведення практики студентів ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". Затверджено рішенням Вченої ради університету від 31.08. 2007 року. Протокол № 1. – 12 с.
8. Коротков Е. М. Управление качеством образования : учеб. пособие для вузов. – [2-е изд.]. – М. : Академический проект, 2007. – 286 с.
9. Кузь В. Г. Державне замовлення : Учитель нового покоління / В. Г. Кузь // Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації : матеріали Всеукраїнської наук.-метод. конф., м. Умань, 17–18 листопада 2005 р. / Ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2005. – 260 с.

Матеріал надійшов до редакції 23.11. 2009 р.

Сергийчук Л. Н., Демуз И. А. Профессиональная педагогическая готовность учителя истории в условиях модернизации высшего образования.

В статье рассматриваются ключевые аспекты подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в условиях реформирования высшей школы, акцентируется внимание на значении педагогических практик и самостоятельной научной деятельности студентов в процессе формирования профессионального мастерства. В ходе анализа выделяются важные условия обеспечения формирования профессионализма будущего учителя истории.

Sergijchuk L. M., Demuz I. A. Professional Pedagogical Readiness of Teacher of History in the Conditions of Modernization of Higher Education.

In the article the key aspects of preparation of future teachers of history to professional activity in the conditions of reformation of higher school are examined; attention is accented on the value of pedagogical practices and independent advanced study of students in the process of the pedagogical readiness formation. In the course of the analysis the important conditions for the future teacher's professionalism formation are singled out.